

ראיון עם ד"ר דרור אורן עם צאת ספרו הורות יחידנית - לגדל ילד לבד הוצאת רסלינג, תל-אביב, 2018

צילה טנא

תוך כדי כך, עלו בי שאלות רבות כמו: במה ייחודית הורות זו? אילו אתגרים עומדים בפניה ובפני הילד? מה רצוי לעשות לגבי העדר האב? מה בדבר ההתמודדות עם התייחסויות בסביבה, ואיזה סיפור ייבחר לתיאור המבנה המשפחתי הייחודי ומתי? במקביל שמעתי מכמה מודרכים על דילמות של אימהות יחידניות שפגשו, והתעורר בי רצון לחקור את הנושא. אני חי פסיכולוגיה. מטפל, מדרך, מלמד וחוקר עצמאית. התחלתי להעמיק בנושא וגיליתי כמה מעט נכתב עליו בארץ ובעולם. קראתי דברים של ג'יין מאטס (Jane Mattes) שייסדה עמותה של אימהות יחידניות מבחירה בארצות הברית. בארץ יש את דורית סגל-אנגלצ'ין שכתבה בזמנו על משפחות הטרו-גי' ואימהות יחידניות מבחירה, ומעבר לכך מחקרים מצומצמים ומעטים. פניתי וקראתי פורומים, בלוגים, מאמרים ותכתובות בקבוצות במדיה ששיתפו אותי, והחלתי בבניית מערך מחקרי בכדי ללמוד ישירות מפי הורים על חווייתם כהורים יחידניים. המטרה שלי הייתה להגיע לאימהות ולאבות מכל שדרות הציבור ורחבי הארץ. פניתי דרך קבוצות, בפרסום ובשיטת חבר מביא חבר, ונסעתי לבאר שבע וירושלים, לתל אביב וברחבי הצפון. פגשתי יחידניים לילד או לילדה יחידים, לתאומים ולשלושה ילדים, מאלו שכעת בהריון, דרך הורים לילדים צעירים, למתבגרים והורים יחידניים לילדים בני שלושים. זו הייתה חוויה מרתקת ומעניינת. אצל חלק מהאימהות היחידניות פגשתי תחילה חשש להכניס אותי לעולמן ולשפתך. אני בהחלט מבין זאת, כפסיכולוג, גבר נשוי, האם אוכל להתבונן ולהבין? יש לזכור שכקבוצה, אנשים שבחרו ביחידנות, בחלקם עדיין קיים חשש מבחינת מידת הקבלה והלגיטימציה החברתית. אבל רוב מי שפניתי אליהם, פתחו בית ולב ושיתפו בכנות באתגרים, בלבטים ובחוויות החיים שלהם. הקשבתי, למדתי והסקתי מסקנות, תוך ניסיון לחבר תיאוריה ומעשה ולראות מה עשוי להטיב עם ההורות היחידנית, עבור האמא והאבא היחידניים וילדיהם.

מעניין לדעת מהו קהל היעד שאליז אתה מכוון בספרך וכיצד הנחה אותך גורם זה בכתיבת הספר?

קהל היעד לספר הוא מגוון. הספר מיועד בראש ובראשונה לכל ההורים היחידניים, אימהות ואבות בשלבי ההורות השונים, למי ששוקל או שוקלת יחידניות, לבני משפחותיהם ולחבריהם.

דרור אורן הוא פסיכולוג קליני ופסיכולוג חינוכי בכיר, מדרך מוסמך בשתי החטיבות. בעל תואר ד"ר לפילוסופיה. ניהל מכון טיפולי באוניברסיטת חיפה, פעיל בוועד האיגוד הישראלי לפסיכותרפיה, מלמד ומדרך אנשי מקצוע. מפרסם ומרצה בארץ ובעולם. מטפל ומדרך בקליניקה בכרמיאל.

דרור עוסק בהורות מזוויות שונות. כתב עם עמיתיו רפי ישי וג'י ישי על הורות חסומה וממומשת בהדרכה באוריינטציה פסיכואנליטית, ועל הורות בלתי אפשרית, ועם סמדר זהר כתב על מודל המרחב הפתוח לעבודה עם הורים עם הפרעות קשב ועוד. פיתח את נושא חשיבות ההבחנות בין סוגי סטינג שונים בעבודה טיפולית עם הורים (ליווי ויעוץ הורים, הדרכת הורים, התערבות במסגרת דיאדית ומשפחתית וטיפול בהורות), יצר ומלמד את מודל הטיפול הפסיכו-דינמי בהורות (Psychodynamic Parenthood Therapy) עבור הורים שחווים רגשות שליליים כלפי הילד או הילדה שלהם, או כלפי ההורות של עצמם, וכן פיתח טיפול ממוקד בהורות המבוסס על תפיסות דינמיות, משפחתיות ויחסי אובייקט. ספרו **הורות במחשבה שנייה - להיות הורה: רגשות, מחשבות ומעשים** ראה אור בהוצאת "פרדס" (2015) ונותן בסיס של תיאוריות, מודלים, שלבים ותיאורי מקרה בעבודה טיפולית עם הורים. לאחרונה, בניסיון לסייע למשפחות לעבד את תהליך ההתמודדות עם גירושם, פיתח יחד עם ערן הדומי את **מדברים גירושם - משחק חווייתי למשפחות בגירושם** (2018). משחק קלפים זה מעודד שיח בין הורה לילדיו ונועד גם לכל איש או אשת מקצוע שעובדים עם בני משפחות אחרי גירושין.

לפני שאני מתחילה בחלק המקצועי של הראיון אני סקרנית לדעת מהו מצבך המשפחתי האישי, והאם היו סיבות מיוחדות שבעטיין בחרת לחקור בשיטתיות כה רבה את נושא ההורות היחידנית ולכתוב ספר על אודותיו?

אני נשוי, אב לשלושה ילדים: הורה לבת בגיל 22, בן חייל בן 19 ובת בת 15. הנושא של היחידנות הגיע לפתחי דרך הקליניקה. פנתה אלי אישה ששמעה על המומחיות שלי בהורות ובעבודה טיפולית עם הורים. היא סיפרה שהיא מתחילה להתמודד עם שאלות, מחשבות וחששות סביב היותה אמא לבדה, והתחלתי ללוות אותה.

משני הורים וילדים, מה שאולי גורם לנו לשכוח עד כמה התפיסות הללו תלויות רוח זמן ותרבות: רק לפני דור או שניים גידלו ילדים בלינה משותפת בקיבוצים, על בסיס תפיסה שייכתן שעדיף שאנשי מקצוע יגדלו את הילדים. בתקופות אחרות מטפלות בכלל גידלו ילדים בתחילת חייהם. בחברה קדומה יותר, ילדים גדלו בשבת, וגם כיום, במשפחות מסורתיות מסוימות, לעיתים הדמות המגדלת המרכזית אינה בהכרח ההורים, אלא דודים או סבים. היום, לצד המשפחה המסורתית של שני הורים, ישנם יחידים מגדלים ילדים, הורים בני אותו מין, משפחות שיוצרות פרק נוסף בחייהן וילידים יש ריבוי דמויות הוריות.

גם הורים יחידניים העלו את הדילמה והחששות של האחריות, המשמעות וההשלכות של גידול ילד במצב של הורה יחיד, ממרכיב מידת הביטחון, דרך הממד הכלכלי ועד השפעה אפשרית של ההערך. כל אלה עומדים מול הכמיהה האנושית כל כך והצורך לממש הורות. מצד אחר, אם חושבים על כך, אפשר לראות כל הורות כביטוי אגואיסטי של הבוגר שמדמיין את צאצאיו. לא הילד או הילדה בוחרים למי ייוולדו ובאיזה מקום וזמן. האידיאה של סביבה בטוחה, יציבה, אוהבת, מגוננת ורציפה, לעיתים תכופות אינה מתקיימת עקב נסיבות פוליטיות, כלכליות, אישיותיות או בריאותיות. התרבות והחברה משתנות, ואיתן מה מותר ומה אסור, מה נכון ומה רצוי. אנו כפסיכולוגים, פועלים בחברה נתונה, מנסים להבין את השפעותיה ולשפר את הבריאות והרווחה הנפשית של אנשים קודם כול מתוך הקיים.

אין ספק שריבוי המודלים המשפחתיים החדשים המתקיימים בימים אלה מנפץ תיאוריות פסיכולוגיות מוכרות ומיתוסים ישנים לגבי מקומן של הדמויות ההוריות הקלאסיות בבניית מסגרות הוריות סמכותיות וכמודלים להזדהות ולפיתוח זהות מגדרית אצל ילדים בתהליך התפתחותם. האם תוכל להתייחס לסוגיות אלה שעליהן למדת בתהליך החקירה הארוך שעברת בנושא?

זה אכן נושא מורכב ומתפתח. כמו שצינתי, אנו רגילים למודל של גידול ילד עם שני הורים. העדפה זו מדווחת גם על ידי מרבית היחידניים, שרובם העדיפו, לפחות בעיקרון, מודל דו הורי. אבל, האם המודלים להזדהות חייבים להיות אלה שאיתם הילד גדל או שלהם הוא נולד? מה לגבי סבתא, אמא וילדה שחולקות בית, והדמות הנוכחת היא הסבתא דווקא? בכל אחד מאיתנו יש הפנמות של דמויות גבריות ונשיות. מהתפיסה היונגיאנית דרך תפיסתם של מודלים פסיכואנליטיים טריאדיים כיום, אנו יוצאים מתוך תפיסה כי יש בנו הפנמות של שני המגדרים, שאותם נביא לתוך קשר. בפסיכולוגיה התפתחותית מזכירים את חשיבותן של דמויות אוהבות ואכפתיות כגורמי הגנה בצמיחת האישיות. דמות בוגרת אוהבת, יציבה, שעוזרת לילדים לגדול, היא הבסיס, כפי שגם

המשובים הראשונים שכבר קיבלתי היו של אנשים שהתרגשו לקרוא חוויות ומחשבות שאיתן הזדהו, רעיונות שהשאירו אותם מהורהרים, ותחושה שמועיל להם לקרוא בספר. זאת הייתה כוונתי כשהחלטתי להפוך את המחקר לספר. לכן בספר, לצד ניסיון להבין והגשת ידע, יש התייחסויות שרלוונטיות ישירות לדילמות של מי שחוה יחידנות. מעבר לכך, הספר כמובן מיועד לנשות ולאנשי טיפול ובריאות שנפגשים עם יחידניים, ולכל מי שמתעניין בשינויים חברתיים פסיכולוגיים ובמבני משפחה חדשים והשלכותיהם.

לכן גם בניתי אותו בצורה של שערים, שלכל אחד הדגשים שונים: להבחנה בין יחידני לחד הורי, דרכים להגיע ליחידנות ומשמעותן, רקע מחקרי, תוצאות המחקר שלי, פירוט של דילמות ואתגרים והצעות מעשיות ליחידניים ולסובבים אותם.

אתה מקפיד להגדיר את אוכלוסיית ההורים היחידניים כנבדלת מהמשפחה החד הורית המוכרת. האם תוכל להסביר את הצורך בהבחנה זאת?

קיים הבדל בין הורות יחידנית לחד הורית. הבחנה זו חשובה ואני פועל להרחיב את המודעות לכך, גם בציבור הרחב. "הורות יחידנית" היא מבנה משפחתי מיוחד, שבו אישה או גבר הופכים לאמא או לאבא, מלכתחילה לבדם, ללא שותף הורי. ההגדרה הכללית של "חד הורי" מתייחסת בבסיסה לכל הורה שמגדל לבד, כלומר קודם כול לגרושים ולגרושות. זו הגדרה שנחווה כפוגעת בהורים גרושים שטענו שמדובר בשניים שמגדלים בנפרד ולא לבדם. לכן משנת 2014 בהתייחסות של ביטוח לאומי, למשל, "חד הורות" הוחלפה בביטוי "הורה עצמאי". ההגדרה הכוללנית כוללת גירושים, אלמנות, פרודים ועגונות, ובתוכה הוכללו גם היחידניים. מבחינה מעשית, כלכלית, יש אולי טעם לצרפם יחד. אבל מבחינה פסיכולוגית, חברתית ויומיומית קיים הבדל מהותי בין מי שנכנס להורות כחלק ממודל דו הורי שהשתנה, כמו גרושה או אלמן, לבין מי שנכנס להורות לבדו, בעצמו, ללא שותף הורי מלא. לילדי הגרוש והאלמנה יש שתי משפחות, שתי דמויות הוריות ומורכבות אחרת. היחידני מתחיל עם משפחה אחת, ודמות אחת נוכחת. זהו מבנה משפחתי אחר, ייחודי, שונה. לכן חשובה ההבחנה. הורות יחידנית יוצרת מבנה משפחתי שונה וייחודי.

שאלות אתיות רבות עולות בהקשר של הורות יחידנית או כל הורות חדשה אחרת. אשמח אם תשתף את קוראני בכמה מן השאלות הללו ועד כמה הן מותנות סביבה או תרבות או בעלות אופי אוניברסלי רחב יותר?

אינני בטוח שהעניין הוא אתי כמו שהוא חברתי ותפיסתי. מבנים חדשים של משפחות מעלים שאלות מעניינות, חברתיות-סוציולוגיות ופילוסופיות. התרגלנו לחשוב שמשפחה מורכבת

במחקרי אורך כלשהם שנעשו או בראיונות שנערכו עמם בתקופה האחרונה?

יש מחקרים רבים על ילדים במשפחות חד מיניות. היו תקופות שהיה קשה לחקור את הנושא באופן אובייקטיבי, עקב הרגישות הפוליטית והחברתית. במחקרים בשנים האחרונות, לא מוצאים הבדלים, במדדי בריאות ופיתולוגיה, בין ילדים ממשפחות חד מיניות לבין ילדים ממודל דו הורי הטרוסקסואלי. לגבי ילדים להורים יחידניים אינני מכיר מחקרי אורך. בספר הבאתי לראשונה, למיטב ידיעתי, ראיונות עם ילדים בני עשרים-שלושים, שגדלו לאימהות יחידניות. רובם ציינו חוויה חיובית של מסירות והורות טובה שהייתה להם. הם דיווחו על קושי של האימהות להיות במה שלדעתם הם התפקידים המגדריים (מה שבעבר כונה Sex Roles), וציינו שלא היו רוצים להיות יחידניים בעצמם בגלל כובד האחריות והבדידות. אסייג שזהו איסוף נתונים ראשוני שצריך להרחיב במחקר בהמשך.

האם תוכל לפרט את הקשיים העיקריים שבהם נדרשת לסייע בתהליך היעוץ להורים יחידניים ולהדגים בפני קוראנו מקרה אחד שישפוך אור על התהליך הטיפולי-ייעוצי?

אחת האימהות היחידניות ביעוץ סיפרה למשל על הקשיים שיש לה בקביעת החוקים והגבולות בחלוקת התפקידים בינה לבין הוריה. יחידניים רבים נעזרים בהוריהם, שלוקחים חלק משמעותי בעזרה בגידול הילדים. לעיתים המגורים סמוכים, ולצד העזרה המשמעותית בחיי היומיום, עולות ביתר שאת שאלות כמו מי מציב את הכללים ועד כמה ההורים של היחידניים פועלים בתיאום ובקו אחד עם ההורה עצמו. הדילמה הזו מוכרת גם בהורים ממודל הדו הורי, אלא שאצל יחידניים התלות והמעורבות הם בדרך כלל במידה רבה יותר. יחידנית אחרת הביאה את הקושי שלה להיות בכל העמדות ההוריות בו-זמנית. היא המכילה, הקשובה והמנחמת, ובו בזמן, לעיתים עליה לתסכל ולחנך באופן שעלול ליצור מרחק. לפעמים הילד הכועס בגיל הגן מתרחק ממנה בתסכול, אבל אין לו בתוך הבית דמות נוספת להישען עליה ולהיות איתה באותם מקרים. אב יחידני שאימץ את ילדיו היה בדילמה עד כמה ומתי להסביר לילד כיצד בנה את המשפחה. גנת סיפרה לו שהילד שנשאל היכן אמו, אמר שהיא נפטרה. הפתעתו הייתה גדולה כי חשב שהילד יודע שאומץ, אבל צריך לזכור כי בגילאים מסוימים קל יותר להיאחז בתשובה קונקרטי יותר, והילד בחר לתת תשובה "פשוטה יותר". יחידניים רבים מרגישים גם כי יש להם פחות כוח בעמידתם מול המערכות. תחושה של חולשה מסוימת בהיותם הורה אחד ולא שניים, ולכן לא אחת הם בוחרים להיות פרואקטיביים ויוזמים קשר עם הדמויות החינוכיות.

משתמע מתיאוריות יחסי האובייקט שהדגישו את ההתקשרות יחידניים וילדיהם עסוקים בשאלה של הדמות הנעדרת מהמין השני. האם סב או סבתא, אח או אחות יהוו מעין תחליף עבור הילד או הילדה? נראה שהדברים תלויים מאוד בהתקשרויות נוספות שיש ליחידני, וכמו שציינתי בספר, במידת הפתיחות של ההורה להכנסת דמויות משמעותיות לחיי ילדיו, מעבר לדמות זוגית אפשרית. בכל מקרה אני מניח שעם הזמן ניתן יהיה גם לחקור יותר את השפעת ההעדר על ייצוגים והזדהויות אצל הילדים לאורך זמן.

רבים תוהים לגבי גורמים אישיתיים או מגדריים העומדים מאחורי הבחירה בהורות יחידנית. האם תוכל להאיר את עינינו בנושא זה?

אחד הנושאים שבדקתי היה האם יש קשר בין הבחירה ביחידנות לבין היסטוריה משפחתית, קשרים בילדות ובבגרות, סגנונות התקשרות ועוד. היחידניים שפגשתי באו ממשפחות מכל הגדלים, מכל סדרי הלידה הקיימים ומכל סוגי המשפחות. התמקדתי בחוויה ההורית, לא במאפייני אישיות ספציפיים, אבל מתוך ראיונות העומק מצאתי חלוקה כללית לשלוש קבוצות: (א) נשים וגברים שהיו בקשרים משמעותיים, שכללו חיים משותפים לאורך שנים וגם דיווחו על קשרים חיוביים עם משפחות המוצא. אלו רצו בזוגיות, וכיוון שלא היו פרטנרים אפשריים או רציניים בתקופה שבה בשלו להורות, לקראת נקודת הגיל הקריטית פנו ליחידנות; (ב) יחידניים שהיו להם קשרים פחות ממושכים, דיווחו על ילדות מורכבת ויחסים לא קלים עם הורה אחד או עם שניהם; (ג) קבוצה קטנה יחסית של אימהות (המדגם שלי כלל ברובו אימהות, לכן ייתכן שמאפיין גם אבות) שסיפרו שתמיד חשבו שיהיו רווקות, ואז גילו שהן יכולות להיות אימהות יחידניות בזכות הטכנולוגיה והעזרה והקבלה מצד החברה.

כשבדקתי סוגי התקשרות גיליתי כי ל-50% הייתה התקשרות בטוחה, ל-32% התקשרות חרדה-נמנעת, המכונה גם התקשרות לא מאורגנת, ל-9% סגנון התקשרות חרדה, ול-9% סגנון התקשרות נמנעת. יחסית בהתאמה רבה, אלו בקבוצה א' נטו יותר להיות בעלי התקשרות בטוחה, מקבוצה ב' נטו בעיקר להיות בעלי סגנון התקשרות לא מאורגנת, ומקבוצה ג' נטו בעיקר לסגנון התקשרות חרדה או נמנעת. בדיווח העצמי עלה גם כי חלק מהמשתתפים מהמדגם העידו על עצמם שהם מעדיפים לקבל החלטות עצמאיות ולא תמיד קל להם להתפשר. אבל נושא זה מצריך מחקרים רחבים יותר באוכלוסיות גדולות.

נוכח ריבוי המשפחות החדשות שאותן אתה מתאר בספרך, אחת השאלות המסקרנות ביותר בעיניי היא מה הן ההשלכות הפסיכולוגיות על הילדים במשפחות אלה. האם תוכל לשתף אותנו

אבות יחידניים מתמודדים עם דילמות דומות לאלו של אימהות יחידניות, מבחינת האחריות, הדאגות לעתיד, שאלה של צירוף דמויות מגדלות, עומס החיים היומיומי וכדומה. הבדל שראיתי, ואני מסייג שמדובר במספרים קטנים ודרוש מחקר נוסף, הוא שנראה שאימהות יחידניות פנו יותר להיעזר בקבוצות השתייכות ובקהילות תומכות, ונראה שאבות יחידניים הסתמכו יותר על דמויות מקצועיות כמו מטפלות ועזרה של הוריהם. מעבר לכך, ילדיהם הגדולים של האבות היחידניים בארץ הם מתבגרים, ואולי עוד עשור או שניים ניתן יהיה לבדוק את הדברים יותר לעומקם.

אודה לך אם תוכל לתמצת בפני קוראנו את הפרק המעניין בספרך (ע' 255) המציג את "המחקר על החוויה ההורית היחידנית ותוצאותיו".

היחידניים במדגם שבדקתי דיווחו באופן כללי על חוויות הורות חיוביות. הם דיווחו על שביעות רצון, הצלחה בהורות ותחושות של אושר, ביטחון ונחת במידה בינונית עד גבוהה מאוד. הם מדווחים על הורות מספקת, מרביתם שמחים בהחלטתם ורואים עצמם נהנים מחוויית הורות מלאה, למרות העומס הרגשי, האחריות ותחושת הבדידות הנלווים להורות. חלקם, שיש להם ילד או ילדה יחידנים, הביעו צער שלא תכננו מראש משפחה של יותר מילד אחד. כאשר נשאלו אם היו מחליפים, אם היו יכולים, את היחידנות במודל דו הורי, ענו מחציתם שהיו מעדיפים ומחציתם שהיו נשארים במודל הנוכחי. בראיונות, מרביתם ציינו שההעדפה הראשונית הייתה למודל דו הורי, ולא לגדל ילד לבד. אבל מהשאלונים שמולאו טרם הראיון, עלה שמחציתם היו נשארים במודל היחידני. האם זו התרגלות? האם הצורך לומר שעדיף המודל הדו הורי מושפע רצייה חברתית? שאלה. יחידניים מגיעים מכל שדרות הציבור, מבחינת רמות סוציו-אקונומיות, אמונות ועוד. הם באים ממשפחות קטנות וגדולות ומכל סדרי הלידה האפשריים. מרביתם נעזרים בהורים, חלקם באחים ובאחיות ובחברים, ורובם גם באנשי מקצוע. מעל שליש מאלו שפגשתי, אימהות ואבות, עברו לגור לצד הוריהם לתקופה של עד שלוש שנים בתחילת ההורות, ונעזרו בהם. רובם דיווחו על קשר חיובי עם ילדיהם, למרות קשיי גידולם, וראו בילדים יכולת התמודדות ותפקוד. יש לזכור שהמסקנות מבוססות על שילוב של המדגם ביחד עם ניתוח תוכן של תקשורת חברתית במדיות השונות. ההתייחסות במדגם היא להורים לילדים בגילאים שונים, והמחקר התמקד בהתמודדות, באתגרים ובדילמות של הורה בהורות היחידנית.

לסיום, חשוב לי להביע את התפעלותי מרחב היריעה של ספרך וכן התרומה הפסיכולוגית והסוציולוגית המשמעותית שלו, הודות לעיסוק בנושא שנעשה יותר ויותר מוכר ונוכח בחברתנו, אך לא זכה עד כה, לעניית דעתי, לעבודת חקר כה מעמיקה ומתוך עמדה כל כך אמפתית ובלתי שיפוטית.

ספר, בבקשה, עד כמה חשובים הורים יחידניים לביקורת מן הסביבה הקרובה והרחוקה, ומה הן ההשלכות של ביקורת כזאת על תפקודם ועל תפקוד ילדיהם?

החשש מפני ביקורת סביבתית הוא משהו שיחידניים רבים דיווחו עליו, לצד הפתעה שבפועל לרוב הרגישו קבלה. יחידניים אחדים סיפרו שחששו שהורים אחרים יראו בבחירתם להביא ילדים במשפחה יחידנית מעין אגואיזם, כאילו כיצד בחרו מראש להביא ילדים למשפחה חסרה. כיוון שישנם מקומות שאימהות, בעיקר בשנים הראשונות, יותר נוכחות בתקשורת עם מערכת החינוך, העניין בולט יותר כאשר ההורה היחיד הוא אבא. ישנם מקרים שבהם הסביבה מניחה שההורה גרוש וכך הדבר נתפס עד אשר, דרך אירועי יום המשפחה או מתוך אמירה של הילד או ההורה מתברר לסביבה שהמשפחה היא יחידנית ולא משפחה גרושה.

נראה שתופעת ההורות היחידנית, כפי שהכרנו אותה בארץ, נפוצה הרבה יותר בין נשים-אימהות ופחות בין גברים-אבות. עד כמה היגד זה עדיין נכון, האם אפשר להצביע על שינוי שחל בשנים האחרונות, ואם כן - מהו הרקע לשינוי ועד כמה שונה הורות יחידנית של אבות מזאת של אימהות, אם בכלל?

אכן, כיום יש הרבה יותר נשים יחידניות מגברים יחידניים. ראשית אציין שהשלכה המרכזית לסטטיסטיקה מנתה את "האימהות הרווקות", וייתכן שבעתיד תנסה למנות גם "אבות רווקים". שנית, עם הופעת נושא ההפריה המלאכותית ובנקי הזרע, לפני מעל שלושה עשורים, התאפשרה אימהות יחידנית בצורה פשוטה יותר. התהליך של אבהות יחידנית הוא מורכב, קשה ויקר מאוד. גבר שרוצה להיות לאבא, צריך להיעזר הן בתרומת ביצית והן בפונדקאות, וכרגע אינו יכול לעשות זאת בישראל. גברים נכנסו לאבהות יחידנית לפני פחות משני עשורים, תחילה באימוץ בארצות מערביות שבהן חיו כאזרחים, ולאחרונה גם דרך סוכנויות המארגנות את כל התהליך של השגת תרומת ביצית, מעבדה להפריה ופונדקאית, כל פעם במדינה אחרת. זה המסלול של זוגות הומוסקסואליים שעושים זאת בשניים, ובשנים האחרונות גם גברים חד מיניים וגם גברים הטרוסקסואליים נהיים כך לאבות יחידניים. לא מדובר במספרים דומים לאלו של אלפי הנשים שנהיו לאימהות יחידניות, אלא כנראה בעשרות מדי שנה. עבור גבר העניין מורכב יותר גם מבחינת שאלת הקבלה החברתית וגם מבחינה מעשית. נראה כי בחברה שלנו, עדיין, המחשבה שגבר רוצה להיות להורה, גם ללא אישה לצידו, אינה נתפסת באותה פשטות כפי שתיתפס כלפי אישה שרוצה להיות אמא בלי גבר לצידה. ייתכן מאוד שבמקביל לתהליכים חברתיים המקבלים שונות ודרכי מימוש שונות, תפיסות אלו ישתנו בהדרגה.